

ՌԱԶՄԱՊԱՏՏՊԱՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԸ
ԼՂԻՄ-ում ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ՄԵԾ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ
(1941-1945 թթ.)

Կ. Ա. Հարությունյան

Հայրենական մեծ պատերազմի առաջին իսկ օրից, ռազմամոբիլիզացիայի աշխատանքներին գուզընթաց, մարզում մեծ թափ ստացան նաև ռազմապաշտպանական աշխատանքները:

Համաձայն Անդրկովկասյան զինվորական օկրուգի ռազմական խորհրդի 1941 թ. հունիսի 25-ի «Պարաշյուտային ղեսանտների դեմ պայքար կազմակերպել միջոցառումների մասին» որոշման, ինչպես Անդրկովկասի բոլոր հանրապետություններում, այնպես էլ ԼՂԻՄ-ում ՆԳԺԿ համակարգում սկսեցին կազմավորվել հակառակորդի դիվերսանտ պարաշյուտիստների ոչնչացման 5 կործանիչ գումարտակ (յուրաքանչյուր շրջանում մեկը), որտեղ ընդգրկված էին ավելի քան 500 մարդ¹:

Մարզի բոլոր բնակավայրերում, կոլտնտեսություններում, խորհրդային տնտեսություններում ու մեքենատրակտորային կայաններում տեղանքը լավ խոսքով բնակիչներից ստեղծվեցին 3-5 հոգուց բաղկացած դիտորդ խմբեր, որոնք գործում շուրջօրյա և խնամքով բոլորակլիս: Նրանք գործում էին գիշեր-ցերեկ, հսկում ջրհեղեղ, կապը, մետաքսի կոմբինատի ավանը, կահույքի ֆաբրիկան, հացի ու գինու-սալի գործարանները և այլ կարևոր օբյեկտներ²: Միաժամանակ մարզի բոլոր շրջաններում սկսեցին կազմակերպվել ժողովրդական աշխարհագործի և հակառակորդի տանը կործանողների ջոկատներ: Կարճ ժամանակամիջոցում մարզի բոլոր քաղաքներում գյուղերում կազմավորվեցին ժողովրդական աշխարհագործի ջոկատներ: Ժողովրդական աշխարհագործի մարտիկները սովորում էին զենքի բանեցման, տանկերի ոչնչացման, հակաքիմիական և հակաօդային պաշտպանության, շարային, ֆիզիկական, կրակային պատրաստության այլուրեք³: Հարկ է նշել, որ ժողովրդական աշխարհագործի ջոկատներում կարևոր դեր կատարեցին մարզի աշխատավորության ռազմական պատրաստության գործում: Աշխարհագորդը դարձավ Կարմիր բանակի համար պատրաստված կազմերի համալրման աղբյուր: 1941 թ. օգոստոսին Լեռնային Ղարաբաղում սկսեցին կազմավորվել նաև հատուկ կործանիչ ջոկատներ, որոնց հիմնական խնդիրը պայքարն էր թշուրձ պարաշյուտային ղեսանտների, դիվերսանտների, դասավիթների, ինչպես նաև խուճապարարների ու սադրիչների դեմ: Կործանիչ ջոկատները պատրաստվում էին թշնամու դեմ մարտնչելու: Մշակվեց նաև ապագա պարտիզանական ջոկատների համաբազմային տեղաբաշխման պլան: Կործանիչ ջոկատների մարտիկները սովորում էին նաև ձեռքի նոսակների, դյուրավառ հեղուկներով շշերի լցման և այլ պայթուցիկ նյութ պատրաստման տեխնիկան: Դրա հետ մեկտեղ Լեռնային Ղարաբաղի կործանիչ ջոկատները մեծ օգնություն էին ցույց տալիս մարզի կուսակցական և պետական մարմիններին, կոլտնտեսություններին, արդյունաբերական ձեռնարկություններին, հանրային սեփականության պահպանման գործում, ինչպես նաև բնակավայրերում պահպանում էին

¹ Российский государственный архив социально-политической истории, ф. 17, оп. 43, л. 31, л. 62.

² Նույն տեղում, ց. 22, գ. 44, ք. 88; գ. 52, ք. 110:

³ Նույն տեղում, գ. 52, ք. 105:

առաջած կարգ ու կանոն¹: Հստ 2. Լ. Շահրամանյանի 1941 թ. դեկտեմբերի 1-ի դրությամբ ՄԽՍՄ-ում գործում էին ժողովրդական աշխարհագրի 12 ջոկատ, որոնք ունեին 12000 նոթ²:

1941 թ. սեպտեմբերի 17-ին ԽՍՀՄ Պաշտպանական պետական կոմիտեն որոշում էր ընդունել «ԽՍՀՄ քաղաքացիների համընդհանուր պարտադիր զինվորական ուսուցման մասին»: Համաձայն այդ որոշման 1941 թ. հոկտեմբերի 1-ից ԽՍՀՄ արական սեռի 16-50 տարեկան բոլոր քաղաքացիները առանց արտադրությունից կտրվելու, պետք է անցնեն համընդհանուր պարտադիր զինվորական ուսուցում³ 110-ժամյա ծրագրով: Ռազմական ուսուցման ծրագրում հատուկ տեղ էր տրված շարային պատրաստության, հրացանի, ատոցի, ակամանետի և ձեռքի նռնակի գործածման, հակաքիմիական պաշտպանության, խրամատներ փորելու և քողարկման միջոցների, ինչպես նաև միայնակ մարտիկի և ջոկի խոտովարական ուսուցման խնդիրներին⁴:

Համաձայն այդ որոշման, ԼՂԽՄ-ի 5 շրջկենտրոններում 1941 թ. սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին համընդհանուր պարտադիր զինվորական ուսուցման մեջ ընդգրկվեց ավելի քան 5000 մարդ, որոնք սուաջին հերթին սովորեցին ձեռնամարտ վարելու արվեստը: Նույն ժամանակաշրջանում պատրաստվեցին նաև 450 դիպուկահարներ: Մեծ տեղ էր հատկացվում նաև ռուսաց լեզվի ուսուցմանը⁵: Դրա հետ միաժամանակ ռազմական պարտադիր ուսուցում էր տարվում նաև դպրոցներում և ուսումնական այլ ռատնատյություններում:

Մեծ ուշադրություն դարձվեց նաև տեղական հակաօդային պաշտպանության գործին: Ստեփանակերտում և շրջկենտրոններում կանանցից ու ծերերից ստեղծվեց տեղական հակաօդային պաշտպանության ծառայություն:

Պատերազմի առաջին ամիսներին մարզում հատկապես զգալի աշխատանք կատարեց խաբային Պաշր ավիաբիմի (այժմ Մարգապաշտպանական) ընկերությունը (նախագահ՝ Գ. Ստատյան): Միայն հակաքիմիական պաշտպանության գործում ընդգրկված էր 16-60 տարեկան 60560 մարդ: Բացի դրանից ընկերության հատուկ խմբակներում 1941 թ. հուլիս-տեմբեր ամիսներին պատրաստվեցին⁶ 175 կապավոր, 53 ավտովարորդ, 40 հեծանվորդ, 52 անդրինստ-հեռագրիչ, 26 տրակտորիստ, 50 մոտոցիկլիստ⁷, իսկ «Կարմիր խաչ»-ի նազմակերպությանը նույն ժամանակում պատրաստեց 180 բուժօրյակ⁸:

Ռազմապաշտպանական աշխատանքների մեջ կարևոր տեղ էր գրավում ռազմապատարանների և զազապատարանների կառուցման կամ այդ նպատակով շենքերի, կոյուղների ու քարայրերի հարմարեցման գործընթացը: Մինչև 1941 թ. նոյեմբերի 6-ը միայն Ստեփանակերտում ստեղծվեց 400 զազապատարան⁹: Շրջկենտրոններում և գյուղերում այդ նպատակին հարմարեցրին բազմաթիվ նկուղներ, հողափոր խանդակներ, նույնիսկ քարայրեր: Կարևոր ուշադրություն դարձվեց նաև պետական, հանրապետական և տեղական երանություն ունեցող ճանապարհների ու կամուրջների բանուկ պահելու և նրանց վրամարդման գործին: Խնդիր էր դրված ճանապարհներն ու կամուրջները շուրջտարի քանիշ սարքին վիճակում, ապահովել անխափան երթևեկությունը: Կառավարական հատուկ որոշման համաձայն այդ գործի մեջ թույլատրվում էր օգտագործել գյուղական բնակչության աշխատանքը: Չնայած բազմաթիվ դժվարությունների (աշխատանքը թույլատրվում էր բացարձակապես ձեռքի ուժով տարվա բոլոր եղանակներին ու

Առաջ տեղում, գ. 44, թ. 88:

Ն.Մ. Շահրամանյան. Нагорно-Карабахская областная организация компартии в годы Великой Отечественной войны Советского Союза (1941-45 гг.), Баку, 1964, с. 18.

ВООРС о Вооруженных Силах Советского Союза. Документы 1917-1966, с. 309-310.

ՄԲԱՄԻ. ֆ. 17, օղ. 22, ձ. 53, ռ. 55.

Մույն տեղում:

Ն.Մ. Շահրամանյան, գ. 52, թ. 84:

Ս.Մ. Շահրամանյան, գ. 44, թ. 41:

անբարենպաստ կլիմայական պայմաններում, պատերազմի տարիներին հնարավոր եղանակափան երթևեկություն ապահովել՝ Աղղամ-Շուշի, Շուշի-Կարյազինո, Ստեփանակերտ-Մարտունի (Ստեփանակերտի շրջան), Մարտակերտ-Աղղամ (Մարտակերտի շրջան), Աղղամ-Կարյազինո, Շուշի-Կարյազինո, Մարտունի-Ստեփանակերտ, Մարտունի-Կարյազինո (Մարտունու շրջան), Հաղրուբ-Գյուլյակ, Հաղրուբ-Առաքյոլ (Հաղրուբի շրջան), Շուշի-Լաչին (Շուշիի շրջան) ճանապարհները: Գնացատիների վերանորոգումը օպերատիվ և տեխնիկական ղեկավարությունը իրականացնում էր ԼՂԻՄ-ի մարզային ճանապարհներ (պետ՝ Կարապետյան)՝ շրջանների ճանապարհների միջոցով՝:

Այսպիսով, ինչպես բազմաճյուղաբան, այնպես էլ թիկունքում արցախցին աչքի ընկած իր մարտական բարձր ունակություններով ու խիզախությամբ, աշխատանքում դրսևորած բարոյականային բարձր հատկություններով ու դիմացկունությամբ և պատվով դուրս եկավ մեր փորձությունից:

Գրականություն

1. Российский государственный архив социально-политической истории, ф. 17, оп. 43, д. 31, л. 62
2. Նույն տեղում, ց. 22, գ. 44, թ. 88; գ. 52, թ. 110:
3. Նույն տեղում, գ. 52, թ. 105:
4. Նույն տեղում, գ. 44, թ. 88:
5. Г.Л.Шахрамьян. Нагорно-Карабахская областная организация компартии в годы Великой Отечественной войны Советского Союза(1941-45гг.), Баку, 1964, с.18.
6. КПСС о Вооруженных Силах Советского Союза. Документы 1917-1966, с. 309-310.
7. РГАСПИ, ф. 17, оп. 22, д. 53, л. 55.
8. Նույն տեղում:
9. Նույն տեղում, գ. 52, թ. 84:
10. Նույն տեղում, գ. 44, թ. 41:
11. Նույն տեղում, գ. 30, թ. 87:

Резюме

Совместно с военно-мобилизационными работами в НКАО, с первых же дней войны, с большим размахом прошли военно-оборонительные работы. Большое внимание было уделено мероприятиям по мобилизации труженников области на строительство оборонительных рубежей, возмощежищ и газоувежищ, усиление охраны важнейших оборонных и народно-хозяйственных объектов. Согласно решению Военного совета Закавказского военного округа от 25 июня 1941г. „О мероприятиях по борьбе с парашютными десантами" в короткое время в НКАО были организованы 5 истребительных батальонов (в каждом районе по одному). Одновременно в области были сформированы отряды народного ополчения и истребителей танков. По данным на 1 декабря 1941г. в области существовали 12 отрядов народного ополчения, которые в своих рядах насчитывали 12 000 человек. С начала октября 1941г. в НКАО всеобщему обязательному военному делу обучалось мужское население от 16 до 50 лет. Большое внимание было уделено подготовке населения к противовоздушной и противохимической обороне, на ремонту важнейших дорог и т.д.

11. Նույն տեղում, գ. 30, թ. 87: